

Med termini in determinologiziranimi leksemi v splošnem razlagalnem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (SSKJ16)*

V prispevku je obravnavana problematika identifikacije izhodiščne terminološke leksike in determinologizirane leksike iz vseh ohranjenih slovenskih knjižnih virov 16. stoletja. Takrat že razvito slovensko krščansko terminologijo in determinologizirano leksiko sem analizirala glede na besedilne vrste, (potencialne) uporabnike in zgodovinske sociolingvistične okoliščine ter predstavila strokovno utemeljene rešitve pri njeni leksikografski obravnavi v splošnem zgodovinskem slovarju *SSKJ16* (A–D).

Ključne besede: zgodovinska leksikografija, 16. stoletje, krščanska terminologija, determinologizacija

Between Terms and Determinologised Lexemes in the Dictionary of the 16th-Century Slovenian Literary Language (*SSKJ16*)

The article discusses the problems of identifying originally terminological lexis and determinologized lexis in all preserved Slovenian literary sources from the 16th century. Slovenian Christian terminology, which was well developed at the time, and determinologized lexis were analysed from the perspective of text types, (potential) users, and historical sociolinguistic circumstances. The article also presents solutions for lexicographic treatment of such lexis, which are based on scientific criteria and applied to the making of a general historical dictionary *SSKJ16* (A–D).

Keywords: historical lexicography, 16th century, Christian terminology, determinologization

1 Uvod

V pričujočem članku obravnavam problematiko (potencialne) terminološke leksike v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Namen raziskave je ugotoviti, kdaj v zgodovinskem razvoju slovenskega (knjižnega) jezika že lahko govorimo o terminologiji, kot jo razume sodobna tradicionalna terminološka stroka. Vprašanja se leksikografom zastavljajo ob teoretičnem (koncept) in praktičnem delu (redakcija) pri pripravi zgodovinskih slovarjev slovenskega jezika (npr. razlagalni *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (v nadaljevanju: *SSKJ16*), obrnjeni Hipolit 1711–1712). Prepoznana starejša terminološka leksika, izpričana v besedilnih korpusih in drugih zbirkah, zahteva v zgodovinskih slovarjih terminološko kvalificiranje. Kjer je potrjena terminološka leksika, je pričakovano, da je v jeziku stekel tudi proces determinologizacije. Determinologizirane lekseme v splošnem zgodovinskem slovarju prepoznamo po odsotnosti terminološkega kvalificiranja. Meja med terminom in determinologiziranim leksemom je včasih izjemno težko določljiva; zaradi pomanjkljivih podatkov in velike časovne odmaknjenosti jezikovnega gradiva jo je mogoče določiti le z večjo ali manjšo zanesljivostjo.

Prvi del članka predstavlja teoretični uvod o tipoloških značilnostih in razločevalnih lastnostih med splošno (neterminološko) in terminološko leksiko ter o pojmovno-pomenski dinamiki leksemov oz. terminov v leksikografiji in terminografiji. Drugi del razprave je namenjen prepoznavanju in analizi krščanskih terminov v teoloških znanstvenih in (poljudno)strokovnih verskih priročnikih iz 16. stoletja ter enakoizraznih determinologiziranih leksemov, s ciljem določiti, na kakšen način strokovno utemeljeno predstaviti enobesedno in večbesedno terminološko in determinologizirano leksiko v splošnem slovarju *SSKJ16*.

2 Splošna in terminološka leksika ter leksikografija v razmerju do terminografije

2.1 Čeprav je terminološka leksika del jezikovnega zaklada vsakega jezika, se občutno razlikuje od splošne leksike. V tradicionalni terminološki vedi velja, da ima vsak pojem iz posamezne stroke svoje poimenovanje – termin, ki naj bi bil v idealnem primeru čim bolj natančno, nedvoumno definiran in hierarhično uvrščen v pojmovni sistem. Ustaljevanje terminov poteka s terminološkim dogovorom, vendar pa podobno kot pri splošnih leksemih odvisno od poimenovalnih potreb. V slovenistični literaturi se terminološki leksiki pripisujejo naslednje značilnosti: ustaljenost, sistematičnost, jezikovnosistemska ustreznost, gospodarnost, transparentnost, internacionalnost, neodvisnost termina od besedilnih in pragmatičnih okoliščin, nezmožnost izražanja konotativnega pomena, pomenska predvidljivost idr.¹

Tipološke značilnosti splošne leksike se nanašajo na visoko stopnjo sposobnosti ustvarjanja pomenskih razmerij znotraj leksema (večpomenskost s predvidljivo povezanostjo pomenov, nastalih po pomenotvornih postopkih, denotativni in konotativni pomeni), pomenskih razmerij med leksemi (sopomenskost, protipomenskost idr.) in izraznih razmerij med leksemi (homonimija, konverzija) ter razvitost večstopenjskih besedotvornih in drugih tvorbenih zmožnosti.² V nasprotju s splošnimi leksemi imajo termini omejene pomenotvorne zmožnosti, predvsem omejeno sposobnost oblikovanja polisemije, ki se poveča, če termin izstopi iz terminološkega sistema oz. se determinologizira (kar bomo v nadaljevanju predstavili s konkretnimi primeri pri pomenski analizi determinologiziranih leksemov v *SSKJ16/eSSKJ16*³). Za terminološko leksiko je priporočljivo, da izkazuje čim manj sinonimov, v primerjavi z leksemi iz splošnega leksikalnega fonda pa je zanjo značilna večja zmožnost vzpostavljanja antonimije, kar dokazujejo raziskave o terminoloških slovarjih (Humar 2016: 147–319).

¹ Podrobneje o tem s pregledom po tujejezični in domači strokovni literaturi gl. Vidovič Muha 2013: 126–30, Žagar Karer 2011: 34–36.

² Gl. poglavja o pomenoslovlju v: Vidovič Muha 2013: 121–200, Dragičević 2010: 129–330.

³ *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* je splošni razlagalni zgodovinski slovar, najboljše in najnatančnejši zgodovinski slovar kakega obdobja slovenskega knjižnega jezika doslej. Prvi zvezek (A–D) je izšel 2021, leta 2022 je bila na slovarskem portalu Fran objavljena spletna izdaja *eSSKJ16*, ki po vsebini ustreza tiskani izdaji (manjše napake in nedoslednosti se sproti odpravljajo). Rastoči spletni slovar *eSSKJ16* nastaja z dodajanjem vsakoletnih prirastkov slovarskih sestavkov, vzporedno s pripravo knjižne izdaje drugega zvezka (E–J).

2.2 Že bežna primerjava med terminološkimi slovarji, ki so produkt terminografske redakcije, in splošnimi razlagalnimi slovarji, ki jih redigirajo leksikografi, kaže, da imajo drugi precej bolj zapleteno mikrostrukturo: iztočnice so pomensko in stilno-zvrstno močno razčlenjene, kolokacije in sobesedilni ponazarjalni zgledi so številčnejši, široka je raba neslovničnih kvalifikatorjev in kvalifikatorskih pojasnil, medtem ko so terminološki slovarji po vsem navedenem enostavnejši. Če strokovnjaka, ki mu je terminološki slovar prvenstveno namenjen, zanimata natančna pojmovna vsebina danega termina in njegova hierarhična vpetost v terminološki sistem dane stroke, uporabnika splošnega slovarja zanimajo tipične pomenske in slovnične lastnosti leksema ter raba v tipičnem besedilnem okolju.⁴ Vendar meja med splošno in terminološko leksiko ni vedno jasna, ker je del terminološke leksike, ki je nastal s terminologizacijo splošne leksike, istočasno tudi del poimenovalnega sistema splošnega jezika.

3 Krščanski termini in determinologizirani leksemi v besedilih 16. stoletja in njihov prikaz v splošnem zgodovinskem slovarju SSKJ16

3.1 Zgodovinska terminologija, najprej osnovno izrazje različnih strokovnih področij, se z izjemo krščanske terminologije začne pojavljati od zadnjega desetletja 18. stoletja dalje v slovenskih strokovnih in znanstvenih besedilih, potencialno v tematsko zamejenih splošnosporazumevalnih besedilih, v redkih terminoloških (npr. *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*, 1880) in potencialno tudi v splošnih slovarjih iz starejših obdobij slovenske jezikovne zgodovine.⁵ V 16. stoletju je bila najbolj ustaljena in razvita krščanska terminologija. V predknjižnem obdobju (10.–15. st.) se je namreč ob sprotih, ustnih prevodih temeljnih liturgičnih besedil iz latinščine/nemščine v slovenščino, ki so bila občasno tudi zapisana (molitveni obrazci, pridiga o grehu in pokori, splošna spoved, cerkvena pesem ipd.), začel oblikovati slovenski obredni (liturgični) jezik s terminološko plastjo besedja, nepoznano poganskim prednikom.⁶ Na temelju srednjeveške katoliške tradicije je v 2. polovici 16. stoletja nastala protestantska krščanska terminologija. V verskih besedilih se je začel razvijati pojmovni sistem teološke stroke: definirani in poimenovani so bili pojmi, vzpostavljena so bila razmerja med njimi in hierarhično so bili uvrščeni v pojmovni sistem stroke.

⁴ Razlike med terminografijo in leksikografijo sta podrobneje predstavili M. Žagar Karer in N. Ledinek (2021: 42–46).

⁵ M. Trojar obravnava kriterije pri določanju terminološkosti leksemov, ki so gradivsko izpričani (izključno) v starejših slovenskih splošnih slovarjih, v katerih je lahko podana samo tujejezična ustreznica, odsotni pa so drugi leksikalni podatki (zgledi rabe, kolokacije itd.). Predlagal je kombinacijo več meril: uporabo jezikovne intuicije, strukturna merila (najbolj tipična oblika termina je samostalnik ali samostalniška zveza s prilastki), vezanost leksikalne enote na tip slovarja, poznavanje širšega zgodovinskega konteksta, predvsem stopnje razvoja znanosti v določenem obdobju. Podrobneje s ponazarjalnimi zgledi gl. članek *Prepoznavanje terminov in determinologizirane leksike v izbranih starejših slovenskih slovarjih* (Trojar 2023).

⁶ O nastanku in razvoju terminološke leksike s področja krščanstva gl. monografijo *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja* (Legan Ravnikar 2008: 15–115). Med krščansko terminologijo poleg obrednih (liturgičnih) terminov prištevamo teološke termine (katoliška teologija, protestantska teologija), cerkvenoupravne termine (Cerkev kot ustanova, cerkvena hierarhija ipd.) in svetopisemsko izrazje, ki je deloma terminološko in deloma neterminološko (iz sobesedila izluščimo zgolj pomensko razlago, bibliistična znanost pa ima terminološko definicijo). Gl. Novak 2004: 142–45, Legan Ravnikar 2008: 15–33.

V besedilnih virih (tudi rokopisnih) 16. stoletja je v nasprotju s splošnim izrazjem, ki je povezano z vsemi področji življenja, obstajalo tudi t. i. tematsko izrazje, povezano s posameznimi (delovnimi) področji človekovega udejstvovanja (poljedelsko, obrtno, vojaško, zdravstveno izrazje, kovaško, tesarsko, imena rastlin in živali, poimenovanja iz pravnih in upravnih posvetnih zapisov idr.). Tematski (področni) izrazi se strokovno niso osamosvajali, strokovno področje se še ni razvijalo, ni bilo sistematičnih poimenovanj, ki bi se povezovala v pojmovni sistem, zato so ostali sestavni del splošne leksike.⁷

3.2 Korpus besedil 16. stoletja poleg redkih neverskih besedil (abecedniki, koledar, slovnica, dva slovarja) zajema tudi **znanstvena verska besedila**. Zgolj odlično izobraženim teologom so bili namenjeni npr. protestantski cerkveni obredniki v TR 1558,⁸ v TC 1575 in Dalmatinova *Agenda* (DAg 1585), cerkvenopravna in cerkvenoupravna organizacija slovenske cerkve je bila popisana v TO 1564 in TC 1575. Trubar, Krelj in Dalmatin so razlagali protestantski verski nauk v polemičnih uvodih in odlomkih, ki so pravi teološki traktati: *Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor* (v TT 1557), *Antithesis inu razločenje* (v KB 1566), *Gmain predgovor čez vso sveto biblijo* (v DB 1584) idr. V njih so pojasnjevali razlike med katoliškim in protestantskim pojmovanjem temeljev krščanske veroizpovedi, definirali »iste« terminne, ki so jih protestanti razumeli drugače kot katoliki, npr. *dobra dela, odpustek, spoved, obhajilo, sveti zakramenti*. V svojih polemičnih spisih so se občasno sklicevali tudi na katoliško pojmovanje teh terminov. Za protestantske termine je značilno, da vsebino izpeljujejo in utemeljujejo iz biblijskih besedil. Kar se ne da razložiti iz *Biblije*, štejejo kot neizvirno, kot človeški dodatek (Novak 2004: 140). Za leksikografe je bil velik izziv, kako to dvojnost pokazati v splošnem zgodovinskem slovarju. Dosegli smo jo z uvedbo kvalifikatorjev protest. in katol., ki nista terminološki oznaki, saj je poudarek na razlikovalnosti med protestanti in katoliki.⁹ Gl. *odpustek*:

cel [...] ♦ – **ver. cel/celi odpustek i. protest. odpuščanje vseh grehov**, ki ga je vernik deležen zaradi vere v Kristusa: Le šam Criftus ie ta praui Srednik vfe[!] Vernih pred Bugom, le nega Testament, kry inu finert, nas prou zhyfty, pofuezhue, nom dobiua **celi** odpuftik inu ta vezhni leben TT 1581-82, II, 287; Kadar fi pak nam Grefhnikom, Tvojo miloft ponudil, inu fi tvoim dolshnikom, **cell** odpuftik oblubil. Tiga fe tērdnu trofhtamo DC 1584, CCV; **ii. katol. popolno odpuščanje časne kazni za grehe**, ki ga *Katoliška cerkev podeli verniku, če ta izpolni za to določene pogoje; popolni odpustek*: ty nashi Starishi [so] ob vřakim Plumbarti, tu ie vřelei zhes 50. leit Vrym, po **celi** odpuftig Rumali inu ta Papeshou shegen pryeli TC 1575, 249

V novih kulturnozgodovinskih okoliščinah konec 15. in v 16. stoletju, v času verskega razkola in reformacijskih gibanj za prenovo katoliške cerkve ter izuma tiska, se je po Evropi razmahnila knjižna produkcija (**poljudno**)strokovnih verskih besedil v

⁷ Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja v obdobju protestantizma v 16. stoletju in v naslednjih treh stoletjih je predstavljeno v Legan Ravninar 2009: 50–67.

⁸ Razvezave kratic del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja so navedene v: Viri za slovar (SSKJ16: 37–38).

⁹ S kvalifikatorjem protestantsko (protest.) označujemo jezikovno prvino, katere pomen je izrazito zaznamovan s protestantskim razumevanjem sveta ali s protestantsko teologijo. S kvalifikatorjem katoliško (katol.) označujemo jezikovno prvino, katere pomen je izrazito zaznamovan s katoliškim razumevanjem sveta ali s katoliško teologijo (gl. Neslovnični kvalifikatorji v SSKJ16: 25). Kvalifikatorsko pojasnilo protest. o katol. opozarja na protestantsko interpretacijo katoliških nauk, pogledov.

ljudskih jezikih. Izpod peresa slovenskih protestantskih piscev so večinoma na podlagi prevodnih predlog nastali poljudno napisani temeljni verski priročniki: katekizmi, pesmarice, razlage beril, evangelijev (postile), prevodi starozaveznih in novozaveznih besedil, vse z namenom širjenja protestantske vere.¹⁰ Naslavljali so splošne (nestrokovne) uporabnike, tj. vernike, kar je v 16. stoletju predstavljalo večino prebivalstva. V drugi polovici 16. stoletja je zato močno narasla raba temeljnih krščanskih (verskih) terminov, tj. obrednega (liturgičnega), predvsem katekizemskega izrazja.¹¹ Terminološki pomen osnovnega verskega izrazja je bil natančno določen v sistemu verskih pojavov, toda za izpolnjevanje božjih, cerkvenih zapovedi in življenje po evangeliju je povsem zadostovalo, da ga verniki razumejo le približno, zato so se v poljudnostrokovnih besedilih krščanski termini determinologizirali. Determinologizacijo opredeljujemo kot proces, pri katerem izraz iz terminološkega sistema prehaja v splošni sistem knjižnega jezika. Izhodiščni termin postaja pomensko vedno manj natančen in izgublja sistemsko povezavo s pojmovnim sistemom strokovnega področja; denotat je vedno širše prepoznaven, zato v splošno (neterminološko) leksiko prehaja tudi izraz (Žele 2004: 78).

Če povzamemo ugotovljeno, je pojav determinologizacije nedvomno povezan s spremembo funkcijske zvrstnosti in besedilnih vrst (znanstvena > poljudnostrokovna, splošna besedila) ter z zamenjavo strokovnih uporabnikov s splošnimi (teologi > verniki). Izhodiščni krščanski termini se nahajajo v znanstvenih teoloških besedilih, determinologizirani leksemi pa v (poljudno)strokovnih.

3.3 Konceptualni dogovor (Merše idr. 2001: 8), da v *SSKJ16* uvrščamo vse gradivsko potrjeno besedje iz knjižnih virov 16. stoletja v vsakokratni rabi, pomeni, da se v zgodovinski slovar uvršča vsak splošni leksem, vsak izhodiščni termin in vsak determinologizirani leksem, ne glede na frekvenco pojavitev (frekvenčnega praga ni) in nerazčlenjenost besedilnih tipov (besedilni viri niso uravnoteženi).¹² Pomenska analiza celotne knjižne leksike 16. stoletja pomeni tudi, da splošni zgodovinski slovar skuša v največji možni meri zajeti vse (prepoznane) pomenske, slovnične in pragmatične lastnosti vsakega leksema, ne le tipičnih. Znak izhodiščne terminološkosti besedja v slovarju *SSKJ16*, če izraz pomensko še vzpostavlja povezavo s strokovnim področjem, v našem primeru krščanske terminologije, je raba terminološkega kvalifikatorja versko

¹⁰ Protestantska dela 16. stoletja so naslavljala mnogo več ljudi, kot je bilo tistih, ki so znali brati, saj je bil pomemben element pri širjenju vsebine knjig tudi poslušanje (v cerkvi, v okviru širše družine). Naslovniki so bili vsi slovenski kristjani, socialno razdeljeni na mesto in vas ter na visoki in nizki stan: izobraženci (tudi žene, vdove in dekleta), predikanti s pomanjkljivo izobrazbo, mladi ljudje, ki naj se naučijo brati z »učno tablo« in vsebino posredovati drugim, služabniki idr. Podrobno razčlenbo jezikovnih in sociolingvističnih okoliščin, ki jih je utemeljeval z odlomki iz uvodov, predgovorov idr., je pripravil K. Ahačič (2003: 7–15).

¹¹ Med osnovno versko izrazje prištevamo poimenovanja za bogoslužna opravila, za bogoslužne predmete in prostore, za dobe cerkvenega leta, za zakramente cerkve. Sem sodijo tudi termini, ki razlagajo katoliški verski nauk (t. i. katekizemsko izrazje), npr. *sveta trojica, greh, milost, odpuščanje, spoved, kesanje* idr.

¹² To je drugače kot pri gradivskih virih za sodobne splošne razlagalne slovarje; npr. pri *eSSKJ* je poudarek na izboru čim bolj uravnoteženih korpusov besedil, pri čemer zaradi pomanjkanja spletnih virov dodatno vključujejo učbeniška besedila za osnovne in srednje šole, strokovna in poljudnoznanstvena, nikakor pa ne znanstvenih besedil (poudarila Andreja Legan Ravnikar). Tudi naslovnik je natančno določen: odrasli uporabnik z (najmanj) srednješolsko izobrazbo (Gliha Komac idr. 2015: 4–5).

(**ver.**), medtem ko je znamenje za determinologizacijo termina odsotnost terminološkega kvalificiranja.

3.3.1 Kljub strokovno utemeljenemu razločevanju med terminološko in determinologizirano leksiko glede na besedilne vire in naslovnika je prepoznavanje in slovarski prikaz izhodiščno terminološke leksike v splošnih zgodovinskih slovarjih zahtevno opravilo. Večjo zanesljivost pri prepoznavanju dosežemo s strokovnimi kompetenca-mi: z natančnim poznavanjem jezika v obravnavanem obdobju jezikovne zgodovine in s podatki iz zgodovinske sociolingvistike. Kako termine, ki so izpričani v teoloških besedilih, definirati v splošnem zgodovinskem slovarju? Nikakor ne tako kot v terminoloških slovarjih, saj bi jih splošni (nestrokovni) uporabnik zgodovinskega slovarja ne razumel. Torej terminografsko definicijo zamenjamo z leksikografsko razlago, ki je enostavnejša in manj natančna, vseeno pa mora biti strokovno verodostojna. **Enobesedni krščanski termini** v *SSKJ16* so obravnavani kot pomeni ali podpomeni večpomenskih slovarskih iztočnic, npr.

absolucija [...] **1. ver.** *oznanitev odpuščanja grehov komu; odveza*: tudi pokurni zhloveki po prejeti **Abfolucij** inu odpuftku fvoih grehou, v'febi fhbkoft fvoje Vere pozhutjo DB 1584, I, c1a [...] **absolvirati** [...] **ver.** *oznaniti/oznanjevati odpuščanje grehov komu; odvezati, odvezovati (koga), dati odvezo, dajati odvezo*: ta Pridigar ima timu bolniku to ozhyto ifpuuid naprei gouriti inu **Abfolvirati** TO 1564, 141b [...]

epifanija [...] **ver.** *praznik v spomin na tri kralje, ki so počastili in obdarovali novorojene-ga Kristusa; Gospodovo razglašenje, praznik svetih treh kraljev*: Sakai fe danashni prasnrik imenuie **Epiphania**, prikasanie alli teh Modrih dan? SA troiga Boshyega prikasouania alli ozhitouania volio, ker fe ie, kakor edni prauio, na danashni dan sgodilu, Alli v'fai nekar venim Letu, Ta zhas, kada ie Criftus roien fe ie tim Modrim ena Suesda V'folnzhnim shodu prika-sala, sa katero fo shli inu pershli vto Mefto Betleem, inu fo nashli tiga nouoroiieniga Kralia Iudouskiga, inu fo go[!] darouali JPo 1578, I, 37b, podobno tudi KPo 1567

Kadar je izhodiščni termin prevzet iz tujejezičnega terminološkega sistema, ta lahko vpliva na razvrstitev ostalih pomenov oz. podpomenov. Gradivsko potrjena terminološka raba je izpričana v prvem pomenu, pomenu determinologizirane rabe pa se eden za drugim razvrščajo glede na stopnjo pomenske oddaljenosti od termina (gl. *absolucija*). Kadar je izhodiščni krščanski termin nastal s terminologizacijo splošnopomenovalne leksike (večinoma slovanskega izvora), oz. je terminološki pomen motiviran iz splošnega pomena, drugotnost terminološke rabe vpliva na razvrstitev pomenskih enot v slovarskem sestavku (*bogastvo*¹):

absolucija [...]

1. **ver.** *oznanitev odpuščanja grehov komu; odveza*
2. *besedilo oznanitve odpuščanja grehov; odveza.*

bogastvo¹ [...]

1. *nadnaravno duhovno bitje, ki je vsemogočno in nesmrtno; Bog, božanstvo*
// **ver.** *Oče, Sin in Sveti duh kot tri božje osebe, ki so en sam Bog; troedini Bog*
2. *narava, lastnosti boga, božanstva; božanskost*

Postavlja se vprašanje, ali so najstarejši in splošno znani krščanski termini sploh še rabljeni kot termini, torej ali potrebujejo terminološki kvalifikator v splošnem

slovarju *SSKJ16*, čeprav je pomenski opis skoraj prekriven s strokovno definicijo. Rešitve v prvem zvezku *SSKJ16* (A–D) niso povsem enotne, kar kaže na negotovost urednikov, ali se niso osnovni krščanski termini že determinologizirali, saj se terminološke rabe ne da zanesljivo dokazati. Pri nekaterih od njih je z rabo terminološkega kvalifikatorja izraz izpostavljen kot termin, npr. *advent* ver. 'obdobje štirih tednov pred božičem; advent'; *božič* ver. 'praznik Kristusovega rojstva'; pri drugih pa ne, npr. *altar* (gl. v geslu spodaj), *ceremonija/ceremonij* 'javno versko dejanje ali dogajanje, navadno s simbolnim pomenom, katerega potek je ustaljen, predpisan; verski obred'; *cerkev* 'posvečena stavba za javno opravljanje krščanskega bogoslužja' ipd. Namesto kvalifikatorja ver. ali njegove opustitve je bolj primerna raba kvalifikatorskih pojasnil, ki ne izpostavljajo terminološkosti, temveč le pripadnost določenemu izročilu, npr. v judovstvu, v krščanstvu. V *SSKJ16* se lahko v posameznem geslu rabi samo eno od navedenih pojasnil (*čuječ*) ali pa so rabljena v paru, ki kažejo na razlikovalnost med izročiloma (*altar*):

čuječ [...] **1.** *ki je buden, ne spi; bedeč, čuječ*: Paftyrom **zhuiozhim** fo fe **zhuiozhi** Angeli pèrkasali KPo 1567, XXXVIII [...]

2. v krščanstvu *ki je nenehno pozoren, pripravljen na Kristusovo vrnitev ob koncu sveta, kar se kaže v izpolnjevanju njegovih zapovedi; čuječen*: Inu ie bil [sv. Pavel] v'fuoim Predigarftui fuéft, skèrban, trefiu inu **zhuiezh** [...] de bi le fpet nefgubil [časti], katera ie niemu le sa Criftufeuo volo bila shenkana TtPre 1588, 98; bodite fermi, inu **zhujezhi**, tu je, zhakajte ga [Kristusov prihod] v'fako uro inu hip, inu dershite fe sa tiga volo v'Boshym ftrahu, inu vdobri vejfti TPo 1595, I, 12 [...]

altar [...] **1. v judovstvu** *mizi podobna priprava za čaščenje Boga oz. za opravljanje daritev Bogu; oltar*: ta prauizhni Pridigar Noe [...] ie pridigal, inu Offroual na enim **Altaryu** to zhišto shiuino TT 1557, i3a [...]

// *mizi podobna priprava za opravljanje daritev malikom; oltar*: Inu fi [Jeruzalem] vsela od tvojga Gvanta, inu fi ie njega pišlane **Altarje** delala, inu fi fe na nyh kurbala DB 1584, II, 66a

// *navadno s prilastkom mesto žrtvovanja/darovanja Jezusa Kristusa: kateri [Kristus] fe ie kakor tu prauu Boshie Iagne fuoimu Ozhetu Nebelkimu, na **Altariu** tiga Krisha, gori offral DB 1578, **5a [...]*

2. v krščanstvu *mizi podobna priprava, navadno okrašena, za opravljanje krščanskega bogoslužja; oltar*: Cerque, Capelle, **Altarie** fidamo, offruiemo, po Boshyh Cercounih potih, Skryshi inu htim ipazhenim Mashom hodimo TR 1558, h2b; De en Farr ima per **Altaryu** Stati, inu te ene htimu Obhaylu vabiti TAr 1562, 65a [...]

3. kar je darovano na taki pripravi; oltarni dar: Sakai en delauzez ie fuoiga plazhila alli lona vreden. Inu fueti Paual. 1. Kor: 9. praui, Neuefteli, da ti [...] kyr Altaru fshesheio, fe od **Altara** shiuio? JPo 1578, I, 14a [...]

Problematični so tudi potencialni krščanski termini, ki se pojavljajo izključno v slovarskih virih (MD 1592, MTh 1603) in/ali slovarskih seznamih (registra v DB 1578 in DB 1584). Po katerih kriterijih to leksiko lahko prepoznavamo kot terminološko ali morda že kot determinologizirano? Ali so starejši slovenski (večjezični) slovarji zaradi pomanjkanja jezikovnih podatkov kot jezikovni vir dovolj kakovosten/zanesljiv vir podatkov o terminološki rabi? Nabor jezikovnih podatkov v Megiserjevih slovarjih je skromen: potencialni termin se navaja izolirano od besedila, njegovo pomensko opredelitev pa usmerjajo le latinske, nemške in italijanske slovarske ustreznice (MD 1592) ali ustreznice iz kar štiridesetih jezikov (MTh 1603). Leksikografsko rešitev predstavlja

širša strukturalistična razlaga, ki vsebuje skupno uvrščevalno pomensko sestavino, ne pa razločevalnih pomenskih sestavin, npr. *abtašica* (zgolj slovarska pojavitve) v primerjavi z *abačico* (raba v sobesedilu), kjer je slovarska razlaga bolj precizna, čeprav gre tudi v drugem primeru po vsej verjetnosti za determinologizirani leksem:

abtašica [...] *predstojnica svetišča, ženskega samostana: Latin. antifita, facerdos primaria. Ger. ein Vorftänderin/ als ein Priorin oder Aptissin. Carniol. abtafhiza* MTh 1603, I, 98

abačica [...] *predstojnica ženskega samostana pri nekaterih katoliških redovih; opatinja, opatica: Ampag de bi te Menishke inu Nunske oblube [...] Vbushtui prebiuati, Inu nih Appatu, Priolu, oli Abbazhizi oli Prioriuci pokorni biti, Ena taka della inu take velike Boshye Slushbe bile* TAr 1562, 81b

3.3.2 Ker večbesedna poimenovanja, prevladujoče samostalniške zveze s (pretežno) levim prilastkom, mnogokrat pomenijo specializacijo enobesednih leksemov in vzpostavljajo močno pomensko povezavo s terminološko leksiko, je tudi v splošnem slovarju *SSKJ16* občutno večje število terminološko okvalificiranih večbesednih terminov kot enobesednih terminov. Gradivsko potrjeni večbesedni termini ali **terminološke besedne zveze** se v *SSKJ16* uvrščajo v terminološko gnezdo prve stopnje – pod pogojem, da je njihova terminološka raba dokazana (podobno kot pri enobesednih terminih) in v obravnavanem obdobju ustaljena, vprašanje pa je, ali je terminološkost teh stalnih besednih zvez v kasnejših obdobjih jezikovne zgodovine dokaz za terminološkost pojavitve iz 16. stoletja. Terminološke besedne zveze so pred pomensko opredelitvijo izpostavljene in se navajajo za znakom ♦ –. Na primer:

apostolski [...] ♦ – **ver. apostolska cerkev** *cerkev kot naslednica apostolov; apostolska cerkev: nei drusiga Euangelia potreba zhakati: Kakor ta, kateri ie od Apoftolou po Chriftufoui sapouedi po vřem Suetu Predigouan, inu ie od karřzhanske Apoftolske Cerkue priet* JPo 1578, III, 120b [...] **ver. apostolska vera** *molitev s temeljnimi členi krřčanske vere; apostolska veroizpoved: Apoftolska* oli Iogerska praua Ifuelizhanska Vera od S. Troyze TO 1564, 101b [...] **ver. apostolski list** *pismo, ki ga je napisal kateri od apostolov in je del Nove zaveze; apostolsko pismo: Kakor tu Euangelifti, Inu Apoftolski lyfty, Poredu vře prizhuio* DPa 1576, A2a [...]

cerkovni [...] ♦ – **ver. cerkovna ordninga/ordnunga** *protestantski cerkveni obrednik; agenda: STEIM S. KERSTOM PO BOSHI POftau inu VVirtemberski Cerkouni Ordningi, Shegi inu Nauadi, fe ima letaku dershati* TO 1564, 88a; Kakor fe v nekoterih Agendah, ali **Cerkounih** ordnungah, inu fizer nar vezh v drugih drukanih Katechifmusih danafni dan godi [...] more en fledni kir on ta pravi exemplar D. Luthra pruti dershi, lahku viditi ZK 1595, 31

dušni [...] ♦ – **ver. dušna maša** *maša za umrle; maša zadušnica: Vigilie, Dushne* Mashe, Sedmine, Trydeffetmize inu Leitnice kupovali, per katerim vizhnim ogni fo fe Farji inu Menihi taku grelí, de fo ta vekshi deil tigu Suitá blaga pud fe pëprauili TtPre 1588, 69

duhovski [...] ♦ – **ver. duhovska pravda / duhovske pravde** *skupek predpisov, ki ureja notranjo organizacijo Cerkve; kanonsko pravo: Inu te Duhouske praude vřakiga Zhloueka, kir nei Petnait leit Star od tacih Closhterskih Oblub inu Saues odreshio inu cilu proftiga fture, de more is Closhtra puiti inu fe Osheniti. Inu te Duhouske Praude tudi prepouedaio, de oben Hlapzhizh ne Dekliza, preden fo Ofřemnait leit Stari, nemaio obene oblube sturiti. Leta Duhouska Prauda, dofti Menihou inu Nun odreshi inu profte sturi, de mogo is Closhtrou puiti, inu vta Sueti Sakon ftopiti* TAr 1562, 84b

3.4 Leksikološka analiza celotnega korpusa besedil 16. stoletja je pokazala na prevladujoč delež **determinologiziranih leksemov** v primerjavi s krščansko terminološko leksiko. Kako determinologizacija vpliva na spremembo slovarske razlage v splošnem zgodovinskem slovarju? Po prehodu v splošno leksiko izraz še vedno označuje isti pojem, razumevanje pojma pa je poenostavljeno, izgubi se tudi povezanost z drugimi pojmi.¹³ Leksikografa, ki pripravlja splošni slovar knjižnega jezika 16. stoletja, v kontekstu versko obarvanega celotnega življenja tistega časa (še dodatno zapletenega zaradi katoliškega in protestantskega razumevanja istih krščanskih pojmov), ki hkrati ni del redaktorjevega izkušnjskega sveta, postavlja pred zahteven izziv. Meja med izhodiščnim krščanskim terminom in determinologiziranim leksemom je lahko zelo tanka, zato tudi ustreznost njegove splošne razlage ni samoumevna. Za leksikografa je dragocena pomoč znanstvene teološke literature in tudi strokovnjaka (za naše potrebe evangeličanskega teologa s kompetencami iz zgodovine slovenskega protestantizma).¹⁴ Dodatno potrditev za determinologizacijo dobimo, če pri pomenski analizi ugotovimo, da se leksem pomensko spreminja, poleg denotativnih pridobiva še konotativne pomene ter/ali se spreminjajo njegove kategorialnopomenske lastnosti.

Poglejmo si primer. Leksem *angel* je v 16. stoletju izpričan v razlagalnih verskih besedilih, zato je v slovarju v prvem pomenu opredeljen kot krščanski termin, rezultat determinologizacije pa so v slovenščini trije novi pomeni:

angel [...] **1. ver.** *dobro duhovno bitje, ki živi v nebesih, slavi Boga in opravlja njegova naročila, izvršuje ukaze; angel:* Ta **angel** taku gouori pruti paftrierim/ pole ielt vom ofnanim anu veliku veŕele TC 1550, 92 (54b) [...]

// *dobro duhovno bitje, ki spremlja posameznega človeka in ga varuje; angel varuh:* Tui fueti **Angel** bodi to nuzh inu vŕelei per meni/ de ta hudi ſouuralhnik meni nihter ne ſkodie TA 1550, 26 [...]

// v apokaliptičnih besedilih *nadnaravno bitje, ki bedi nad določenim narodom in ga predstavlja:* OD letih dveju on nihter nepravi, kaj ſo ony, kaj govore ali delajo, ſamuzh le de ſta druga, inu nikaſ ta **Angel**, kir ſhnyſ govory. More biti de ſta ta dva **Angela**, eden téh Perſianou, ta drugi téh Gêrkou Viuda, od katerih on oſgoraj Cap. 10. pravi, kateri ſo Iſraellkimu folku ſupâr Itali pêr Krajlih DB 1584, II, 93a [...]

2. hudobno duhovno bitje, ki služi hudiču, zlemu bitju in opravlja njegova naročila, izvršuje ukaze: Vi Prekleti poidite kiakaî ob mene uta uezhni ogen, kir ie perpraulen timu Sludiu inu nega **Angelom** TT 1557, 79 [...]

// *kar je posledica delovanja hudobnega duhovnega bitja:* v zvezi **angel zlodja/satana** Inu de bi ſe ielt tih uiffokih reſodiueſu ne preuſel, ie meni dâ en koll utim meſſei, en **Angel** tiga Sludia, kir me ſpeſtmi bye, de ſe ne preuſamem TL 1561, 71a [...]

3. človek, ki deluje kot posrednik med Bogom in ljudmi; duhovni, cerkveni učitelj, voditelj:

¹³ Definicija termina v terminološkem slovarju in razlaga »istega« leksema v splošnem razlagalnem slovarju sta si lahko podobni, vendar gre za opis različne pojavnosti. Razlika ni le v stopnji strokovne verodostojnosti opisa, saj se splošna leksikografija ukvarja z opisom terminov po tem, ko je nanje že vplival proces determinologizacije (Žagar Karer, Ledinek 2021: 46).

¹⁴ A. Erniša, ki je nekaj študijskega časa ob pisanju disertacije preživel v zgodovinski sekciji ISJFR, se je ukvarjal z razumevanjem Trubarjevih glavnih teoloških terminov (*božja služba, ceremonija, zakrament, krst, Gospodova večerja*), ki se razkriva prek primerjav predvsem Trubarjeve postile (TPo 1595) z izvirmikom, Luthrovo postilo (2016).

Vletim inu vtim tretym Capitulū sam Criftus vti perui Prikafni S. Ianshu vely, tim fednim[!] **Angelom**, tu ie, vfm Shcoffom inu Pridigariem poufod [...] pišfati TT 1577, 277-278; INu pišfi timu **Angelu** te Gmajne v'Ephesi DB 1584, III, 138a; bo Karfzhanftvu tudi mej Kezarji brunne **Angele**, tu je, svefte Vuzhenike [...] imélu [...] Taki dobri **Angeli** fo bily ti ftari Ozha-ki, kakòr Spiridion, Atanasius [...] inu kar je tém glih DB 1584, III, 136a [...]

4. *človek brez greha*: Kerfzheniki na tim fšeitu ne fo **Angeli**, tu ie, cilu pres greha TT 1577, 199

Hierarhično nižji pomeni ohranjajo glavne pomenske lastnosti izhodiščnega termina *angel* 'dobro duhovno bitje, ki živi v nebesih, slavi Boga in opravlja njegova naročila, izvršuje ukaze'; po podobi hudiča kot padlega (bivšega) angela se pomen širi na 'hudobno duhovno bitje, ki služi hudiču, zlemu bitju in opravlja njegova naročila, izvršuje ukaze'. Po metaforičnem pomenskem prenosu sta nastala pomena 'človek, ki deluje kot posrednik med Bogom in ljudmi; duhovni, cerkveni učitelj, voditelj', in 'človek brez greha'; pri vseh pa je verska konotacija še vedno prisotna. Zavedati se je tudi treba, da so se determinologizacija in nekateri pomenotvorni postopki lahko izvršili že v jezikih prevodnih predlog (npr. v nemščini, latinščini), iz katerih so prevajali slovenski protestantski pisci, v slovenske prevode pa so bili zgolj preslikani oz. posneti po tujejezičnih vzorih.

Teoretično je determinologizacija lahko delna ali popolna.^{15, 16} Pri izhodiščno krščanski terminološki leksiki, ki je največkrat prevzeta, zaenkrat ni potrjenih primerov popolne determinologizacije. V takem primeru bi determinologizirani leksem vseboval nov pomen, ki ga ne bi bilo več mogoče kakorkoli povezati z izhodiščnim krščanskim pojmom.

Tudi večbesedna terminološka leksika je bila izpostavljena determinologizaciji. Determinologizirane besedne zveze v *SSKJ16* uvrščamo v terminološko gnezdo druge stopnje, kar pomeni, da je izhodiščna terminološkost še prepoznavna, ni pa je mogoče več dokazati, npr.

biblija [...] ♦ – – **otročja/kratka biblija** *knjiga z osnovami krščanskega nauka; katekizem*: [...] My bi ta Catehifem tudi mogli imenovati eno Otrozhio ali kratko **Biblio**, satu ker ie vtim iftim sa Otroke inu druge preprofte Kerfzhenike, vkratke shtuke, vfe tu sapopadenu, kar ie vcili Biblij [...] sapiflanu DC 1580,)(4b-)(5a

¹⁵ Pri delni determinologizaciji se pomenske lastnosti natančno definirane pojma rahljajo, pri čemer izhodiščni termin še vzdržuje povezavo s pojmom v pojmovnem sistemu stroke, saj ohranja večino glavnih pomenskih lastnosti. Pri popolni determinologizaciji pride še do večje oslabitve pomena termina, leksem dobi nov pomen, izgubi povezavo s pojmovnim sistemom strokovnega področja oz. ne označuje več izvornega pojma (Ledinek 2015: 442–43). Prim. tudi Žagar 2007.

¹⁶ Prim. opredelitev terminologije v *Konceptu novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2015). Leksikografska obravnava izhodiščno terminološke leksike v nastajajočem *eSSKJ* se opira na stopnjo determinologizacije obravnavane iztočnice in v kolikšni meri je uporabnikom poznana in pogosto rabljena. Popolnoma determinologizirani termini so obravnavani kot pomeni oz. podpomeni iztočnice, če gre za enobesedne izraze, oz. v razdelku STALNE BESEDNE ZVEZE, če gre za večbesedne izraze. Če so delno determinologizirani termini rabljeni v enakem pomenu in na podoben način kot v strokovnih besedilih, se kot eksplicitni znak izhodiščne terminološkosti uporablja terminološki kvalifikator *iz + strokovno področje* (Gliha Komac idr. 2015: 49–51).

božji² [...] ♦ – **božji človek** *kdor dela po navdihu Svetega duha; božji človek*: S. Pyřmu, prau i S. Paul, ie pryđnu [...] Inu řturi tiga zhloueka vuzheniga htimu řfueyzhanu, inu vezhnimu lebnu, skufi to Vero Viefufa Criftufa, Inu de en **Boshy** zhlouik pořtane popolnom inu pneraređin vřakimu dobrimu dellu TPs 1566, 4b [...] **božji otroci** / **božje dete/detece** *verni človek/ludje v odnosu do Boga Očeta; božji otrok, božji otroci*: Inu leta fami Vuk inu Vera, lozhi te prau Verne kerřzhenike inu otroke **Boshye**, od tih Neuernih inu falř hynaufkih kerřzhenikou. Ty otroci **Boshy**, ty ře trořtaio tiga řamiga řařlufhene řefufeũga TT 1557, z4b; Kateri pak Boga ne řiubi, niegoue Befede nepořlufha inu niegouih řapouedi nedarřhi [...] Ta nei **Boshye** Detetce, Tamuzh ie Chriftufou řourashnik, inu Hudizheuo Dete řPo 1578, II, 68; [...]

cerkovni [...] ♦ – **cerkovni tat** *kdor ukrade, onečasti kaj svetega, posvečenega; skrunilec*: Kadar řo tu Purgarji vidili, řo eni vseli kamenje [...] ty drugi pak řo vři prozh tekli, inu tiga **Cerkouniga** tatu řo ony vľuvili pěr řhazni kamri řB 1564, II, 197a [...] **cerkovna tatvina kraja, onečařenje česa svetega, posvečenega; božji rop**: de ře ta Boshya narredba prelomi/ Tu řftu ie preřhuřtnu/ ie neuernikovu/ ie **Cerkouna** tatuina/ od tacih ľudi ře ima/ koker pred řleřho/ delezh beřhati řL 1561, 42b

drugĩ³ [...] ♦ – **drugĩ prihod** *Kristusova ponovna prisotnost na tem svetu tik pred nje-govim koncem, med katero řo dokončno odločil o zveličanju ali pogubljenju vřeh řivih in mrtvih; drugi prihod*: Ty řridigary [...] od nega řmerti vřem ľudem řridiguo, noter do nega **drugiga** prihoda na ta řueit, tu ie, do řodniga dne řO 1564, 86a; Kai nař uži danařni řveti řvangelion? Ta **drugĩ** prihod řořpoda nařhiga řesufa řhřiftufa, kada řride řoditi řhive inu měrtve vřtim pořlednim zhařu řiga řvėta řPo 1567, řVIIb [...] **drugo rojstvo** *začetek drugač-nega, čistega řivljenja, ki je pořledica izbrisa izvirnega greha pri krřtu; preorojenje, ponovno (duhovno) rojstvo*: Ta ř. řerřt ie ena kopel **drugiga** řoyřtua, inu doli prane tih řrehou řO 1564, 91b [...]

4 Sklep

Obravnava krřčanske terminologije v najřtarejših řlovenskih knjiřnih virih iz 16. řtoletja je zahteven izziv zlasti zaradi procesa determinologizacije, pri katerem izhodiřno terminolořka leksika prehaja v řplořno. řodobni řlovarji, ki v osnovi opisujejo řplořni jezik na podlagi beředil, ki niřo znanřtvena, ampak v manjši meri le řtrokovna, lahko vřo izhodiřno terminolořko leksiko prikazujejo kot determinologizirano (npr. *eSSKJ*). řgodovinski řlovarji, katerih gradivřka osnova vključuje tudi znanřtvena beředila (npr. *SSKJ16*), pa v obravnavo morajo vključiti termine iz znanřtvenih beředil, pri čemer řlovarřka razlaga odraža terminolořkost, ta pa je nakazana tudi z rabo kvalifikatorja ver. (*verřko*). Pri determinologizaciji je pomen lekřema (razlaga) blizu izvornega pojma, ta pa ni več vezan na pojmovni řistem řroke, pač pa na pomenski řistem řplořnega jezika. Determinologizirani lekřem leksikograf prepoznava natančnim opazovanjem řobesedila, pri čemer mora biti pozoren tudi na beředilno vrřto, v kateri ře pojavi, in uporabnika, ki mu je beředilo namenjeno. Neizpodbiten dokaz řo novi pomeni in podpomeni, ki jih determinologizirani lekřem lahko razvije.

VIRI

- Besedje 2011 = Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [Tudi na spletu](#).
- Cigale 1880 = Matej CIGALE, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica slovenska. [Tudi na spletu](#).
- eSSKJ = eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2016–. [Na spletu](#).
- eSSKJ16 = eSSKJ16: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2022–. [Na spletu](#).
- Grimm 2004 = *Der digitale Grimm. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. 2004. Različica 05–04. Frankfurt am Main: Zweitausendeins. [Na spletu](#).
- Hipolit 1711–1712 = Hipolit NOVOMEŠKI, 1711–1712: *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*. [Na spletu](#).
- SSKJ16 = Kozma AHAČIČ, Metod ČEPAR, Alenka JELOVŠEK, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMK, 2021: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Slovarji).

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2003: Od naslovnikov knjig do rabe slovenščine v cerkvi: nekaj vprašanj slovenske zgodovinske sociolingvistike 16. stoletja. *Jezik in slovstvo* 48/6. 3–24. [Tudi na spletu](#).
- Rajna DRAGIČEVIČ, 2010: *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Aleksander ERNIŠA, 2016: *Primerjava prevoda in izvirnika kot model za določanje pomena teološkega besedja v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja na primeru Trubarjevega prevoda Luthrove Hišne postile*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Podiplomska šola ZRC SAZU.
- Nataša GLIHA KOMAC idr., 2015: *Osnutek koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. [Na spletu](#).
- Marjeta HUMAR, 2016: *Protipomenskost v slovenskem knjižnem jeziku na primeru terminoloških slovarjev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Lingua Slovenica, 7).
- Nina LEDINEK, 2015: Obravnava izhodiščno terminološke leksike v novem slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba FF (Obdobja, 34). 441–48. [Tudi na spletu](#).
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2008: *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Lingua Slovenica, 4).
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2009: Razvoj slovenskega strokovnega izrazja. *Terminologija in sodobna terminografija*. Ur. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 49–73. [Tudi na spletu](#).

- Majda MERŠE, France NOVAK, Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- France NOVAK, 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica).
- Mitja TROJAR, 2023: Prepoznavanje terminov in determinologizirane leksike v izbranih starejših slovenskih slovarjih. *Slavistična revija* 71/4. 505–518.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. 2., dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Razprave FF).
- Mojca ŽAGAR, 2007: Determinologizacija v splošnih in terminoloških slovarjih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ur. Irena Orel. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 24). 599–609. [Tudi na spletu](#).
- Mojca ŽAGAR KARER, 2011: *Terminologija med slovarjem in besedilom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica, 26).
- Mojca ŽAGAR KARER, Nina LEDINEK, 2021: Med terminologijo in splošno leksiko: determinologizacija in z njo povezane slovaropisne ter uporabniške dileme. *Slovenski jezik – Slovene linguistic Studies* 13. 41–60. [Tudi na spletu](#).
- Andreja ŽELE, 2004: Stopnja terminologizacije v leksiki (na primeru glagolov). *Terminologija v času globalizacije*. Ur. Marjeta Humar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 77–93.

SUMMARY

The description of terminology in historical dictionaries is complicated by the process of determinologization. Whereas lexicographers who compile dictionaries describing contemporary language may decide to focus on general language and treat all terms encountered in general-language corpora as determinologized lexemes, lexicographers in historical lexicography deal with corpora that consist of general-language texts and specialized (scientific) texts. As far as the making of the *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Dictionary of the 16th-Century Slovenian Literary Language) is concerned, the language material used for this dictionary (corpus of 16th-century printed books) also includes scientific texts in the field of religion (e.g. theological texts, texts describing the organization of the Protestant Church), which means that lexicographers, who aim at an exhaustive description of 16th-century lexis, must include and describe religious terminology as well. Religious terms occurring in scientific texts are indicated through the use of the field label *versko* (religious), whereas determinologized religious terms occurring in texts intended for the general public are not marked with this label. A lexicographer recognizes a determinologized lexeme by closely examining its context, also paying attention to the text type in which the lexeme occurs and the intended user of the text. New senses and subsenses of a determinologized lexeme represent irrefutable evidence for determinologization.